

ВЕРНІК О.Л.

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ПРОБЛЕМА «МІСЦЯ» В ПСИХОЛОГІЧНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ

Здійснено історико-теоретичний аналіз поняття «місце» у психологічному дослідженні. Показано, що, незважаючи на значну поширеність у працях сучасних науковців-психологів, даний термін найчастіше застосовується при вивченні тих чи інших просторів, середовищ і сфер життя, діяльності і поведінки індивіда й особистості. В проаналізованих підходах нами було показано логіку становлення двох складових психологічного змісту поняття «місце». Перша пов'язана з Аристотелевим розумінням фізичного простору й має відношення до повсякденного буття людини. Друга складова психологічного змісту «місця» ґрунтується на системному підході й визначає функціональне місце елементу певної структури. Причому обидві в психологічному сенсі утворюються людьми / людиною й становлять певне їх / її доповнення. Основну психологічну характеристику місця по відношенню до особистості складає його сприймання на рівні почуття власності як «моє», «чуже», «нічє» («вільне»). Найбільш глибоко психологічні аспекти місця було розглянуто Р. Баркером в його концепції екологічної психології, де під «місцем поведінки» усвідомлюється обмежена у часі і просторі ситуація, якій властива певна сукупність форм поведінки, незалежно від конкретних індивідів, що беруть в ній участь. В подальшому дану ідею розвинув Д. Стоколс, розуміючи місце єдністю функціональних, мотиваційних, оцінкових значень, та його спрямованістю / орієнтованістю на індивідуальне, групове чи масове використання.

Ключові слова: *діяльність, життєдіяльність, екологічність, місце, особистість, поведінка, простір, середовище, системний підхід, сфера.*

Проблематика дослідження. З 20-х років ХХ століття, й особливо в декілька останніх десятиліть, у психологічних дослідженнях означилися зміни, спрямовані у бік онтологізації – від лабораторних дослідів до природних експериментів. Людина, її свідомість, поведінка, діяльність, життя починають усвідомлюватися науковцями не самі-по-собі, але у тісних взаємозв'язках з тими чи іншими складовими оточуючого світу: соціальними групами, спільнотами, предметним середовищем, територією, архітектурою, культурою й мовою, природою тощо. З одного боку, такий вектор обумовлюється загальнокультурними ознаками епохи постмодерну. З іншого, цьому сприяло оформлення у ХХ столітті в окремі сфери знань і практик таких галузей як етнографія, педологія, соціологія, мікроекономіка, управління, лінгвістика, етологія, екологія, повітряна і космічна інженерія, кібернетика й т. і.

У вказаних напрямках явно чи приховано ключову роль відіграють певні, «зовнішні» по відношенню до об'єкта вивчення чи практики, елементи.

нти як деяка цілісність. Терміни, які найчастіше використовують для позначення такої цілісності, є «середовище», «сфера» або «простір».

Відповідно, дані терміни увійшли і в сучасний психологічний тезаурус. «Життєвий простір особистості» (К. Левін), «мотиваційна, емоційна, когнітивна, емоційно-вольова сфери особистості» (О. Леонтьєв й ін.), «соціальне середовище», «сфера професійної діяльності» й ін. В кінці 60-х – на початку 70-х років ХХ століття в США сформувався окремий напрям «інвайронментальна психологія» (В. Іттельсон, Г. Прошанські, І. Альтман й ін.), центром досліджень якого стають саме середовища, в яких існує людина.

В більшості випадків проаналізованих праць (зокрема, й відповідних глумачних словників) в розумінні понять «середовище» та «простір» використовуються класична чи неокласична фізична, математична або біологічна, а щодо «сфери» – геометрична метафори¹.

Проте, досить часто у таких текстах, й на рівні буденної свідомості, ці поняття стають взаємозамінні, тобто використовуються як синоніми, створюючи тим-самим певну термінологічну невизначеність. Проілюструємо вказане цитатою з праці М. Грота [5, с. 291]: «В усій своїй сукупності ці факти свідомості утворюють те ціле, яке називається душею і є *середовищем* (тут і далі в цитаті курсив О.В.) психічних відношень... Ми відмінно знаємо, що це «*quasi-простір* психічний, який називається душею або свідомістю», не є «простір» фізичний... «Свідомість» – не місце й не вмістилище... Але вмислюючись глибше у відношення цього «уявного *простору* душевних станів і актів» до фізичного, чуттєвого, ми помічаємо, що якщо душа або *сфера* свідомості не є елементом «зовнішнього» простору, то легко зрозуміти «простір фізичний» як частинну форму середовища свідомості...».

В рамках дослідження психологічних складових життєдіяльності особистості ми стикнулися з проблемою, яку можна сформулювати у вигляді таких питань: «чи відрізняються й чим між собою середовище життєдіяльності особистості, простір життєдіяльності особистості і сфера життєдіяльності особистості?». Досліджуючи існуючі публікації з психології, зокрема дисертаційні дослідження останніх років, з дотичних до вказаної проблематики тем, нами було виявлено як у визначенні предмету, так і назвах окремих параграфів подібні неузгодженості. Зокрема, це стосується: особистісного розвитку в освітньому середовищі / просторі, психологічних

---

¹ Відзначимо, що існують й пошуки психологічного змісту середовища і простору життя людини. Насамперед, маємо на увазі публікації Ю.М. Швалба ([23], [24])

аспектів організації міського середовища / простору, особливостей становлення сфери / простору професійних інтересів тощо.

З іншого боку, якщо дані поняття схожі, то логічно постає питання про спільне в їх основі. Ми вважаємо, що в усіх трьох випадках життєдіяльність особистості пов'язується з певним місцем її здійснення. При чому, місце усвідомлюється в значенні, яке воно набуває у виразі «моє місце в житті», тобто не стільки територіально чи фізично, але психологічно.

Тож, **метою** даною статті став аналіз психологічного змісту поняття «місце».

Виклад основного змісту.

Перш за все, ми звернули увагу на те, що термін «місце» в психології використовується вкрай широко. Наведемо декілька прикладів: «*місце* психології в системі наук», «*місце* сімейної психології в системі психологічного знання», «*місце* діяльності в системі рівнів взаємодії живого організму з оточуючим світом», «...гра поступається провідним *місцем* діяльності учіння...», «природа як *місце* діяльності» [22, с.76], «...уявлення, бажання й спогади поступаються *місцем* діяльності суб'єкта, який уявляє, бажає, згадує...» і т.п. По-друге, у повсякденні ми часто користуємося твердженнями типу: «знайти своє місце в житті²», «займаю чуже місце», «дух місця» й ін. Навіть, найпоширеніша команда у взаємодії з, насамперед, собаками – «Місце!», що означає в дресируванні зону комфорту для тварини.

Ми постали перед питанням, що в даних і подібних цитатах усвідомлюється під терміном «місце»? У психологічних дослідженнях даний термін зустрічається дуже часто, проте жодної його дефініції не було знайдено ані в сучасних працях, ані в класичних. Тож спочатку ми звернулися до історико-філософського аналізу, в якому віднайшли наступне.

1. Полеміка щодо даного поняття почалася з античних часів. Так, у відомій апорії Зенона Елейського щодо поняття місця стверджується, що місця не існує й не може існувати у просторі. Філософ виходить з того протиріччя, що речі, які є скінченими не можуть займати простору, що є неперервним і всюди нескінченим. Все, що існує у просторі, має місце, тоді місце, якщо воно існує у просторі, повинно мати інше місце, і т.д. до нескінченості. Нескінченість не може бути місцем, оскільки в протилежному випадку вона передбачала б нову нескінченість місць. Тож місце не має місця у просторі. Тут можна звернути увагу на два моменти. По-перше, пер-

---

² Відзначимо, що серед педагогів і психологів дана проблематика є досить поширеною. Наприклад, Є. Клімов пише про «необхідні умови знаходження людиною найбільш відповідного йому місця, зокрема, у професійній спільності...» [8, с. 43], або про вплив професіоналізації на образ власного місця у світі [9].

винною сутністю розуміється простір; по-друге, простір уявляється як дещо – чимось наповнене.

2. Остаточно ідею простору оформив Платон³ у понятті *χώρα*, як дещого, що має єдину властивість – вміщувати у себе щось. При чому хора не є сутністю й не є тим, що виникає, тому вона сама по собі неупорядкована й іраціональна, її не можна осягнути ані розумом, ані поглядами, ані чуттєвим сприйманням. Досить часто ідею хори порівнюють з ідеєю пустоти.

3. Аристотель полемізуючи з Платоном запропонував ідею «місця» («топосу»)⁴, завдяки якому поняття хори стає надлишковим. Місце визначається такими властивостями:

- не є ані матерія, ані форма, ані протяжність, але те, у що поміщається тіло;
- не більше й не менше тіла, що в ньому знаходиться;
- не є властивістю самого тіла;
- тривимірне й має верх і низ;
- має певну силу, що обумовлює рух відносно себе;
- нерухоме й може бути залишено тілом;
- будь-яке тіло рухається у напрямку до свого природного місця або «подібне прагне до подібного».

Відмінність поглядів Аристотеля від Платонових полягала в тому, що простір не мислився як якась первинна даність. Первинними були саме тіла, які мали певні властивості: протяжності, розміру, форми, руху. Варто відзначити, що сучасне математичне розуміння простору співзвучне з Аристотелевим підходом⁵. Спочатку є елементи, що утворюють множину. Ці елементи мають певну сукупність властивостей, які задають структуру на множині, що і усвідомлюється, в самому загальному вигляді, простором.

4. Погляди Аристотеля щодо місця здебільшого розділялися в філософії Середньовіччя – як в арабо-мусульманській, стверджуючи, що воно є «... дещо існуюче й очевидне..., являє собою не тіло, а поверхню поза тілом». [19, с. 89], так і в європейській схоластиці. Доречно тут згадати й «Путівник для розгублених», гл. 8 якої присвячена проблемі місця. У своєму основному значенні, йдеться у творі, воно відноситься до конкретного – як до позиції, положення, й загального – як області, простору. Потім його смисл розширився й прийняв як найменування рівня і положення людини, тобто його досконалості у чомусь: «зайняти місце своїх пращурів». Будь-

---

³ Діалог «Тімей»

⁴ «Фізика», 208 а 26 сл.

⁵ див., наприклад, у «Вікіпедії»

яке згадування місця по відношенню до Бога усвідомлює рівень буття його. Звідси впливає ще одне значення місця – як певної сходинки споглядання, куди спрямовується інтелект, але не зір [13, с. 90-91].

5. В Філософії Нового часу, починаючи з Г. Галілея, місце поступово стає ототожнюватися з простором і протяжністю. Так, Р. Декарт пов'язував місце з положенням речі відносно інших речей [6, II 13—15]. Зазначимо, що він слідом за Ф. Аквінським розрізняв місце зовнішні і внутрішні⁶.

Можна казати, що з розвитком Ньютонової фізики ідея місця була нівельована й замінена ідеєю простору.

6. Проте з середини XIX ст. відбувається її відродження, пов'язане, з одного боку, з розвитком біології, насамперед зародженням екології, а з іншого – з передумовами появи теорії систем та системного підходу. На початку XX століття в біології вводиться поняття «екологічної ніши», як місця в живому оточенні, відношення виду до їжі й до ворогів (Ч. Елтон), тобто місця у трофічних ланцюгах.

Системний підхід, суть, спосіб розгляду об'єкта пізнання чи практики як системи – сукупності взаємопов'язаних елементів, яка має певну мету / функцію, ресурси, зв'язки з зовнішнім середовищем / надсистемою, й функціонує за принципом оберненого зв'язку. Вважається, що майже усі сучасні наукові галузі збудовано на основі системного підходу, в тому числі й психологія. Серед основних складових виділяються (Л. фон Берталанфі, П. Друкер й ін.): сама система – певна цілісність; її структура, як спосіб взаємодії елементів через певні зв'язки; процес або динамічна зміна системи у часі; стан або фіксація певних характеристик системи; функція тобто дія конкретного елементу системи. Тут місце усвідомлюється насамперед функціями і зв'язками конкретного елементу системи.

Особливо відмітимо використання ідеї місця в рамках системного підходу у психології. Так, К. Дункер, аналізуючи процес розв'язування задач, у першому етапі – розуміння проблемної ситуації – пише, «зрозуміти щось означає набути гештальт або побачити функціональне місце його у гештальті» [7, с. 33].

Класиками радянської психології термін «місце» також використовується здебільшого в рамках системного підходу. Зокрема, С. Рубінштейн стверджує, що власне людина – це «місце» в системі суспільних відносин. В кожному судженні сприймання існування виступає як основа. Сприйма-

---

⁶ locus corporalis (фізичне) та locus spiritualis (духовне) у Ф. Аквінського, який тварний світ мислив сукупністю місць (Summa theol., I, 102, 1).

тися, як ми казали, – це відчувати вплив, а в цьому акті існування вже, власне, передбачається» [18, с. 128]. О. Леонтьєв пише про процес дослідження особистості: «проблема особистості утворює новий психологічний вимір: ... це – дослідження його місця, позиції в системі, яка є системою суспільних зв'язків, спілкувань, що відкриваються йому...» [11, с. 384-385]. Ю. Гіппенрейтер, розглядаючи механізми соціалізації, пише про соціальну позицію як функціональне місце, яке може зайняти конкретна людина по відношенню до інших. Це місце характеризується насамперед сукупністю прав і обов'язків, в яких визначено сценарії взаємодії з іншими, тобто соціальна роль [4].

Г. Щедровицький у досить жорсткій формі постулює власну філософську позицію, згідно якої людина, її психологічні якості, «...здатність писати й читати, мислити або, навпаки, не мислити, переживати або не переживати, мати моральність або не мати й жити без неї припиваючи – усе це визначається приналежністю до того чи іншого місця, функціонального місця у соціальних людських структурах» [14]. Він стверджує, що людина і є цим функціональним місцем. Проте він уточнює, що не навпаки, місце не є й не може бути людиною, оскільки людина як система являє собою єдність п'яти планів існування: процесів, структур зв'язків, функціональних структур, організованості матеріалу і самого матеріалу⁷.

7. З середини ХХ століття ідея місця постає у центрі уваги й при розв'язанні конкретних психологічних завдань. Можна виділити два ключових напрямки – *соціальний* і *поведінковий*⁸.

Соціальний пов'язується з поняттям локус-контролю [20]. Основним чинником, що визначає характер діяльності людини є очікування щодо майбутнього, які, у свою чергу, визначаються через локус-контроль або, дослівно, «місце контролю». Дане поняття в теорії Дж. Роттера відноситься до дуже загальних, надситуативних переконань людей про те, будуть чи ні вони укріплюватися в житті. Люди розрізняються за тим, як і де вони локалізують контроль над значущими для себе подіями. Кожну людину можна умовно розмістити десь на континуумі між двома полюсами – екс-

---

⁷ Ми знайшли відголоски такої позиції в «Путівнику розгублених» Маймоніда (ХІІ ст.), а саме в інтерпретації цитати: «Й підійшов він до Місця» (Буття, 28:11). «Чому ім'я Бог замінюють прізвиськом й іменують Його מָקוֹם (Місце)? Тому що Він – місце світу, але світ – не Його місце» [13, с. 89].

⁸ Нами передбачалося, що поняття «місце» має бути поширеним також в екзистенційному напрямку, як складова одного з ключових його питань – «місця людини в бутті і світі» (С. Рубінштейн), проте ані в роботах класиків (Л. Бісвангера, В. Франкла, Р. Мея), ані в публікаціях сучасних авторів (серед яких О. Алексейчик, Б. Братусь, Д. Леонтьєв й ін.) ми не знайшли скільки-небудь суттєвої уваги до даної проблеми.

тернальність та інтернальність. Особистість з екстернальним локусом контролю вважає, що її успіхи і невдачі регулюються зовнішніми чинниками такими як доля, успіх, щасливий випадок, впливові люди і непередбачувані сили оточення. Особистість з інтернальним локусом контролю переконана, що успіхи і невдачі визначаються її власними діями і здібностями. Незважаючи на те, що локус-контролю є надситуативною, генералізованою характеристикою, в певних ситуаціях, пов'язаних з конкретним досвідом соціального навчіння людина може поводити себе не відповідно власному рівню суб'єктивного контролю. По суті, локус контролю можна усвідомлювати місцем в образі керування відношеннями особистості і світу. Науковець ставить питання *де*, на якому місці в управлінні різними областями життя людини знаходиться її «Я»? На поточний момент серед основних сфер пропонується розглядати досягнення і невдачі, сімейні і міжособові відносини, сфери професійно-виробничих стосунків і власного здоров'я.

В поведінковому ключі місце є одним з важливих об'єктів дослідження в інженерній психології (психології праці), ергономіці і дизайні та в екологічній психології Р. Баркера. Згідно стандарту ДСТУ 7299:2013 «робоче місце» («workplace») визначається як «простір в системі «людина – машина», обладнаний засобами відображення інформації, органами керування, допоміжним устаткуванням і призначений для виконання виробничої діяльності оператора». Відзначимо, що дане визначення має подвійний зміст. По-перше, даний об'єкт є складовою системи, тобто місце розуміється в рамках системного підходу. По-друге, воно ототожнюється з фізичним і предметним простором – пов'язане з фізичним розташуванням (протяжністю, розмірами) об'єктів.

Базовим поняттям підходу Р. Баркера є «місце поведінки», в якому науковець намагався поєднати теоретичні положення етології, соціології, антропології з ідеями біхевіоризму та середовищним підходом К. Левіна. «Місце поведінки» за Р. Баркером визначає сталі поведінкові явища (природну поведінку), властиві конкретному місцю в фізичному середовищі, тобто цим терміном означається обмежена у часі і просторі ситуація, якій властива певна сукупність форм поведінки, незалежно від конкретних індивідів, що беруть в ній участь [1; 17]. Об'єктом дослідження при цьому стають не конкретні ізольовані психічні акти пов'язані з конкретними чинниками, але цілісний потік інтеракцій людини в його природному середовищі за аналогією з метеорологією.

Місце поведінки являє собою екологічну систему, в якій за допомогою структурної узгодженості та функціональних механізмів взаємно пов'язані певні елементи – люди і речі – і явища – форми поведінки, події.

В структурі будь-якого місця поведінки, подібно до ієрархізованої системи ролей в театральній виставі, визначаються поведінкові патерни (сценарії) для його учасників. Зокрема, він виділяє спостерігача, гостя або публіку, клієнта, виконавця / функціонера й керівника. Подібний підхід поширений в сучасній урбаністиці, зокрема серед архітекторів. Й. Гел стверджує: «спершу ми плануємо міста – згодом міста формують нас», вважаючи, що основною передумовою успішного розвитку сучасного міста є погляд на нього з боку різних учасників міського життя, урахування насамперед людського виміру. Архітектор, при цьому перетворюється на дослідника й політика одночасно, від рішень якого безпосередньо залежить комфорт, безпека і здоров'я городян [3, с. 7]. В концепції Кр. Норберга-Шульца пропонується розглядати міський архітектурний простір як екзистенційний, тобто модифікований системою цінностей і культурними символами. Одним з фундаментальних понять цієї концепції є «центр і місце», яке пов'язується з переживанням людиною її «самості» та дому, як точки життєвих спрямувань [14, с. 14]. Не буде зайвим в даному контексті згадати й поняття, поширене в Античності – «genius loci» («геній місця» або «дух місця»), яким в епоху Стародавнього Риму позначали зв'язок інтелектуальних, духовних, емоційних явищ з матеріальним середовищем проживання людини.

Отже, саме по собі місце поведінки вважається системою, існуючою тільки в динаміці, тобто у безперервному відновленні патерна поведінки групи людей, властивого даній частині простору у даний момент часу.

В розглянутому підході місце усвідомлюється насамперед обмеженою частиною фізичного середовища життя людей, тобто повертаючись до філософських інтерпретацій – як просторове (і часове) співвідношення тіл одне з одним. Воно знаходиться поза свідомості, мотивації, цінностей чи смислів, й тому навряд-чи може бути використаним в контексті вивчення життєдіяльності особистості. Проте, подальші розробки в інвайроментальній психології привели до трансформації підходу Р. Баркера.

Д. Стоколс [2] запропонував розгляд «місця» з позицій транзакцій, що включає у себе соціальний простір місця, або єдність функціональних, мотиваційних, оцінкових значень, та його спрямованість або орієнтованість на індивідуальне, групове чи масове використання.

В 1990-х роках ХХ століття було запропоновано ввести нове поняття – «місце діяльності», як основну структурну одиницю життєвого простору особистості. Місце діяльності – це комплекс предметів і явищ, пов'язаних із значущою для особи життєдіяльністю та життєво значущими відношеннями. Воно не тільки означає діяльність суб'єкта, але накопичує його індивідуальний досвід [16].

Висновки.

В проаналізованих підходах нами було показано логіку становлення двох складових психологічного змісту поняття «місце», яке є на сьогодні вкрай поширеним, проте не достатньо визначеним. Перша пов'язана з Аристотелевим розумінням фізичного простору й має відношення до повсякденного буття людини. Друга складова психологічного змісту «місця» ґрунтується на системному підході й визначає функціональне місце елементу певної структури. Причому обидва в психологічному сенсі утворюються людьми / людиною й становлять певне їх / її доповнення. Місце є основою в організації й усвідомленні особистістю власної життєдіяльності, в її просторі, середовищі, сфері. На останок додамо, для кращого уявлення того, що ж таке місце, «коли його нема», пропонуємо розглянути «посмішку Чеширського кота».

Список використаних джерел

1. Barker, R. G.: 1968, *Ecological Psychology: Concepts and Methods for Studying the Environment of Human Behavior*, Stanford University Press, Stanford, California. – 288 p.
2. Stokols D. *People in places: A transactional view of settings // Cognition, social behavior, and the environment*, 1981. – p. 441-488.
3. Гел, Йен Міста для людей / Йен Гел; переклад з англійської Ольги Любарської. – К.: Основи, 2018. – 280 с.
4. Гиппенрейтер Ю.Б. Введение в общую психологию: курс лекций. – М.: «ЧеРо», при участии издательства «Юрайт», 2002. – 336 с.
5. Грот Н.Я. : Сборник статей / Н.Я. Грот ; под ред. Моск. психолог. о-ва. – СПб. : Тип. А.С. Суворина, 1904. – 313 с.
6. Декарт Р. Рассуждение о методе. Метафизические размышления. Начала философии. Луцк: Вежа, 1998. — 302 с.
7. Дункер К. Психология продуктивного (творческого) мышления // Психология мышления. – М. : Прогресс, 1965. – С. 86-234.
8. Климов Е.А. Введение в психологию труда: Учебник для вузов. – М.: Культура и спорт, ЮНИТИ, 1998. – 350 с.
9. Климов Е.А. Образ мира в разнотипных профессиях. – М. : издательство МГУ, 1995. – 224 с.
10. Кондратова Н.А. Теоретические предпосылки и содержание понятия «жизненное пространство личности» // Вестник Московского университета. Серия 14. Психология - 2009. - №2 - с.18-30.
11. Леонтьев А.Н. О предмете психологии личности // Избранные психологические произведения : в 2 томах / А.Н. Леонтьев. – Москва : Педагогика, 198. – с. 384-385

12. Леонтьев Д.А. Психология смысла. Природа, строение и динамика смысловой реальности. / Дмитрий Леонтьев. – М. : Смысл, 2003. – 488 с.
13. Маймон Моше бен (Маймонид) Путеводитель растерянных. – Мосты культуры / Гешарим, Маханаим, 2010. – 566 с.
14. На Досках. Публичные лекции по философии Г.П. Щедровицкого / М.: Изд-во Шк. культ. полит., 2004. – Ел. ресурс доступу: <http://polit.ru/article/2004/11/22/gp/>
15. Назарова М.П. Архитектурное пространство как социокультурный феномен / автореф. дис. докт. филос. н. – Волгоград, 2013. – 44 с.
16. Осорина М.В. Секретный мир детей в пространстве мира взрослых. СПб. : Питер, 2015. – 304 с.
17. Раудсеп М. Среда как место для поведения (школа экологической психологии Рождера Баркера) // Человек в социальной и физической среде / под ред. Х. Лийметса, Т. Нийта, М. Хейдметса. – Таллинн : ТПИ, 1983. – 188 с.
18. Рубинштейн С.Л. Человек и мир / С.Л. Рубинштейн. – СПб. : Издательство «Питер», 2012. – 224 с.
19. Средневековая арабо-мусульманская философия в переводах А.В. Сагадеева: в 3 т. – Т.1. Ал-Кинди – Изд. 2, доп. – М. : Издательский дом Марджани, 2009. – 274 с.
20. Теория межличностных отношений и когнитивные теории личности / Г. Салливан, Роттер Дж., У. Мишел. – М. : Прайм-Еврознак, 2007. – 128 с.
21. Хейдметс М. Психология среды: становление и поиск // Тенденции развития психологической науки / Отв. ред. Б.Ф. Ломов, Л.И. Анцыферова. М., 1989.
22. Черноушек М. Психология жизненной среды / Пер. с чеш. И. И. Попа. М.: Мысль, 1989. – 174 с.
23. Швалб Ю.М. К определению понятий среды и пространства жизнедеятельности человека / Юрий Швалб // Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка, Том 7: Екологічна психологія, вип. 2. – К. : «Сталкер», 2003. – С. 183-191.
24. Швалб Ю.М. Социально-психологические аспекты институционализации социальных проектов в локальных общинах / Юрий Швалб // Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка, Том 7: Екологічна психологія, вип. 20. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 263-270.

Транслітераційний переклад списку використаних джерел

1. Barker, R. G.: 1968, *Ecological Psychology: Concepts and Methods for Studying the Environment of Human Behavior*, Stanford University Press, Stanford, California. – 288 p.
2. Stokols D. *People in places: A transactional view of settings* // *Cognition, social behavior, and the environment*, 1981. – p. 441-488.
3. Fel, Jen Mista dlja ljudej / Jen Fel; pereklad z angljs'koï Ol'gi Ljubars'koï. – K.: Osnovi, 2018. – 280 s.
4. Gippenrejtser Ju.B. *Vvedenie v obshhuju psihologiju: kurs lekcij*. – M.: «CheRo», pri uchastii izdatel'stva «Jurajt», 2002. – 336 s.
5. Dekart R. *Rassuzhdenie o metode. Metafizicheskie razмышlenija. Nachala filosofii*. Luck: Vezha, 1998. — 302 s.
6. Dunker K. *Psihologija produktivnogo (tvorcheskogo)мышlenija* // *Psihologijaмышlenija*. – М. : Progress, 1965. – S. 86-234.
7. Klimov E.A. *Vvedenie v psihologiju truda: Uchebnik dlja vuzov*. – М.: Kul'tura i sport, JuNITI, 1998. – 350 s.
8. Klimov E.A. *Obraz mira v raznotipnyh professijah*. – М. : izdatel'stvo MGU, 1995. – 224 s.

9. Kondratova N.A. Teoreticheskie predposylki i sodержanie ponjatija «zhiznennoe prostranstvo lichnosti» // Vestnik Moskovskogo universiteta. Serija 14. Psihologija - 2009. - №2 - s.18-30.
10. Leont'ev A.N. O predmete psihologii lichnosti // Izbrannye psihologicheskie proizvedenija : v 2 tomah / A.N. Leont'ev. – Moskva : Pedagogika, 198. – s. 384-385
11. Leont'ev D.A. Psihologija smysla. Priroda, stroenie i dinamika smyslovoj real'nosti. / Dmitrij Leont'ev. – M. : Smysl, 2003. – 488 s.
12. Majmon Moshe ben (Majmonid) Putevoditel' rasterjannyh. – Mosty kul'tury / Gesharim, Mahanaim, 2010. – 566 s.
13. Na Dostkah. Publichnye lekcii po filosofii G.P. Shhedrovickogo / M.: Izd-vo Shk. kul't. polit., 2004.
14. Nazarova M.P. Arhitekturnoe prostranstvo kak sociokul'turnyj fenomen / avtoref. dis. dokt. filos. n. – Volgograd, 2013. – 44 s.
15. Osorina M.V. Sekretnyj mir detej v prostranstve mira vzroslyh. SPb. : Piter, 2015. – 304 s.
16. Raudsep M. Sreda kak mesto dlja povedenija (shkola jekologicheskoj psihologii Rozhdera Barkera) // Chelovek v social'noj i fizicheskoj srede / pod red. H. Lijmetsa, T. Nijta, M. Hejdmetsa. – Tallinn : TPI, 1983. – 188 s.
17. Rubinshtejn S.L. Chelovek i mir / S.L. Rubinshtejn. – SPb. : Izdatel'stvo «Piter», 2012. – 224 s.
18. Teorija mezhlchnostnyh otnoshenij i kognitivnye teorii lichnosti / G. Sallivan, Rotter Dzh., U. Mishel. – M. : Prajm-Evroznak, 2007. – 128 s.
19. Hejdmets M. Psihologija srede: stanovlenie i poisk // Tendencii razvitija psihologicheskoj nauki / Otv. red. B.F. Lomov, L.I. Ancyferova. M., 1989.
20. Shvalb Ju.M. K opredeleniju ponjatij srede i prostranstva zhiznedejatel'nosti cheloveka / Jurij Shvalb // Aktual'ni problemi psihologii. Zbirk naukovih prac' Institutu psihologii imeni G.S. Kostjuka, Tom 7: Ekologichna psihologija, vip. 2. – K. : «Stalker», 2003. – S. 183-191.
21. Shvalb Ju.M. Social'no-psihologicheskie aspekty institucionalizacii social'nyh proektov v lokal'nyh obshhinah / Jurij Shvalb // Aktual'ni problemi psihologii. Zbirk naukovih prac' Institutu psihologii imeni G.S. Kostjuka, Tom 7: Ekologichna psihologija, vip. 20. – Zhitomir : Vid-vo ZhDU im. I. Franka, 2009. – 263-270.

Верник А.Л. Проблема «места» в психологическом исследовании

Осуществлен историко-теоретический анализ понятия «места» в психологическом исследовании. Показано, что, несмотря на значительную распространенность в трудах современных ученых-психологов, данный термин чаще всего применяется при изучении тех или иных пространств, сред и сфер жизни, деятельности и поведения индивида и личности. В проанализированных подходах нами было показано логику становления двух составляющих психологического содержания понятия «место». Первая связана с Аристотелевым пониманием физического пространства и имеет отношение к повседневному бытию человека. Вторая составляющая психологического содержания «места» основывается на системном подходе и определяет функциональное место элемента определенной структуры. Причем обе в психологическом смысле образуются людьми / человеком и составляют определенное их / его дополнение. Основную психологическую характеристику места по отношению к личности составляет восприятие его как «мое», «чужое», «ничье» («свободное»).

Ключевые слова: *деятельность, жизнедеятельность, экологичность, место, личность, поведение, среда, пространство, системный подход, сфера.*

Vernik O.L. The problem of “place” in psychological researching.

A historical-theoretical analysis of the concept of "place" in psychological research is carried out. It is shown that, despite the considerable prevalence in the works of modern psychologists, this term is most often used in the study of certain spaces, environments and spheres of life, activity and behavior of the individual and personality. In the analyzed approaches, we showed the logic of the formation of two components of the psychological content of the concept of "place". The first is related to the Aristotelian understanding of physical space and has to do with the daily life of man. The second component of the psychological content of the "place" is based on the system approach and determines the functional location of an element of a particular structure. Moreover, in the psychological sense both components are formed by people / individual and make up a certain their / his addition. The main psychological characteristic of the place in relation to the individual is the perception of it as "mine", "someone's", "nobody's" (or "busy" / "free" place).

The most deeply psychological aspects of the concept of "place" was considered by R. Barker in his conception of ecological psychology, where by "place of behavior" is meant a situation that is limited in time and space, which is characterized by a certain set of forms of behavior, regardless of the specific individuals taking part in it. Later this idea was developed by D. Stokols, understanding place as a unity of functional, motivational, estimated values, and his orientation to individual, group or mass use.

Keywords: *activity, ability to live, environment, place, person, behavior, environment, system approach, space, sphere.*